

Lucie AUGUSTINKOVÁ¹, Aleš KNÁPEK²

STOPY HISTORICKÝCH TOPENIŠŤ NA ZÁMKU RYCHVALD

TRACES OF THE HISTORICAL FIRE CHAMBERS IN THE CASTLE RYCHVALD

Abstrakt

Na zámku Rychvald se podařilo před památkovou obnovou a během ní zdokumentovat historická topeniště pro kuchyně, s chlebovými pecemi i topeniště vyhřívací a srovnat je se stavem zachyceným souborem plánů F. Střelce z poloviny 30. let 20. století.

Klíčová slova

Neřímné vytápění, černá kuchyně, zámek, obec Rychvald.

Abstract

In the castle Rychvald was documented before and during the reconstruction the historical fire chambers for kitchen, fire chambers with the ovens and the heaters. They were compared with the plans made by F. Střelec in the half of the 30th years of the 20th century.

Keywords

Indirect heating, black kitchen, castle, village Rychvald.

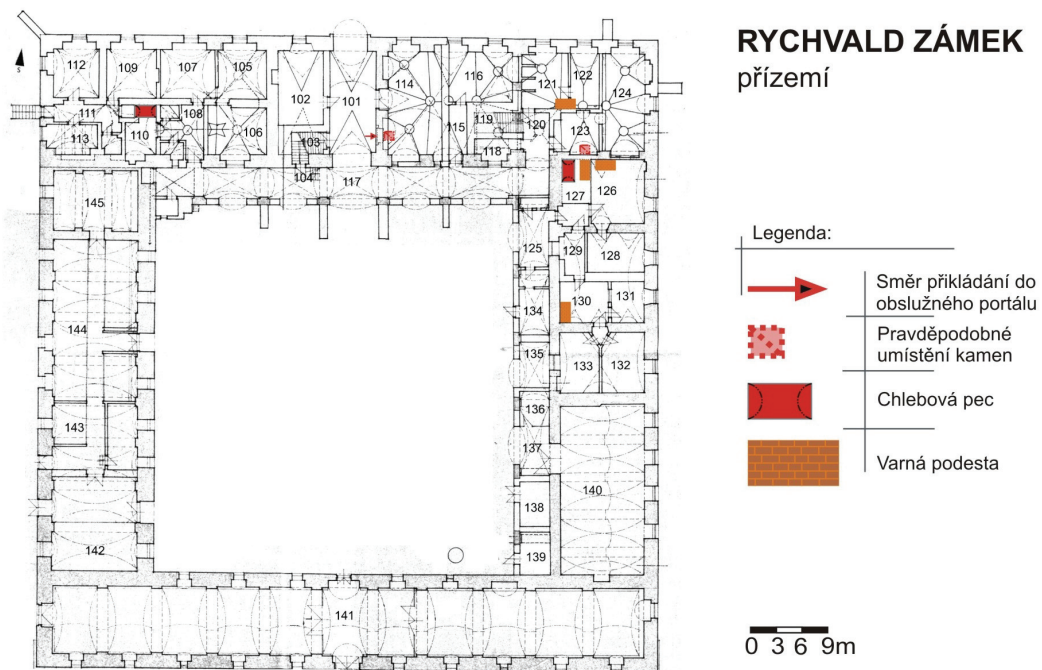
1 ÚVOD

Ve východní části města Rychvald leží zámek (k. ú. Rychvald, č. parc. 6580, čp. 1) renesančního původu. Literaturou (Spurný, 1983, s. 205) byl objekt dosud posuzován jako zámecká novostavba. Při dalším zkoumání (Augustinková, 2011) se ukázalo, že dnešní stav budovy je výsledkem dlouhodobého organického vývoje směřujícího od proměny původního hospodářského dvora na zámek koncem 16. věku, přes barokní členění dispozice a přístavbu arkád, zpětnou proměnu patra severního křídla v sýpku v 60. letech 19. století, až po modernizaci areálu místním stavitelem Ferdinandem Střelcem ve 20. a 30. letech 20. století (Augustinková, 2011).

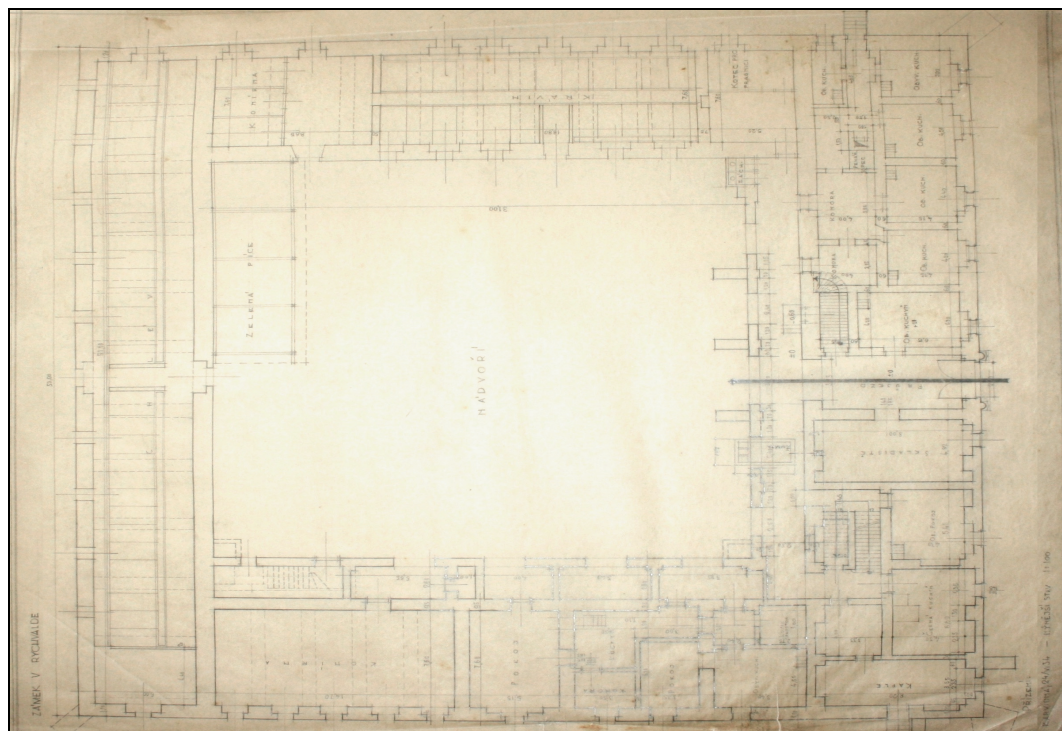
Zámek nebyl v podstatě od konce 80. let 20. století celoplošně využit, určitou dobu chátral a koncem 20. století dostal jiné majitele, kteří se pokusili jej opravit. Po provedení některých prací proces obnovy ustrnul. Teprve současný vlastník začal v roce 2010 s komplexní obnovou. Při památkové obnově objektu byla rozkryta a zdokumentována celá řada nálezových situací, jejichž interpretace významně přispěla k poznání nejen rychvaldského aristokratického sídla, ale i ke znalostem funkčních schémat renesanční architektury v regionu. Jedním z takových dílčích problémů, jejichž řešení mohou významně přispět ke znalostem zvláště o starších fázích vývoje architektury, jsou historická topeniště, zdokumentovaná a vyhodnocená na zámku Rychvald autory této studie.

¹ Mgr. Lucie Augustinková, Katedra architektury, Fakulta stavební, Vysoká škola Báňská-Technická univerzita Ostrava, L. Poděšť 1875/17, 708 33 Ostrava - Poruba, tel.: (+420) 597 321 364, e-mail: lucie.augustinkova@vsb.cz.

² Mgr. Aleš Knápek, Muzeum Novojičinska, 28. října 12 741 11 Nový Jičín, tel.: (+420) 556 701 156, e-mail: ales_knappek@seznam.cz.

Obr. 1: Rychvald, zámek, půdorys přízemí se zákresem situace topenišť, do plánu L. Plavce zanesli A. Knápek a L. Augustinková

Obr. 2: F. Střelec, půdorys přízemí zámku v Rychvaldě, 1934. SOkA Karviná

2 TOPENIŠTĚ S KUCHYNÍ

Tak bylo objeveno a zdokumentováno poměrně velké množství autentických detailů a konstrukcí, které bývají spojovány s provozem historických kuchyní. Novodobou situaci včetně historických stop stavu v době pokročilého novověku zachycuje soubor plánů přestavby zámku od místního stavitele Ferdinanda Střelce z poloviny 30. let 20. století. (Státní okresní archiv Karviná, zámek Rychvald, nezpracovaný fond)

Obr. 3: Rychvald, vnitřní prostor m. č. 127 v pohledu k severu se stopami po zaklenutí chlebové pece, a zaústění topeniště sousední místnosti, překrytého ve fázi III tělesem varné podesty, foto, 2011

2.1 Topeniště ve východním křídle (127)

Rozměrná historická kuchyně se nachází v přízemí zámku v poloze v rohu mezi severním a východním křídlem (místnosti 126 a 127). Topeniště a na něj navazující konstrukce byly zdokumentovány a časově zařazeny v souvislostech stavebního vývoje hospodářského dvora a zámku.

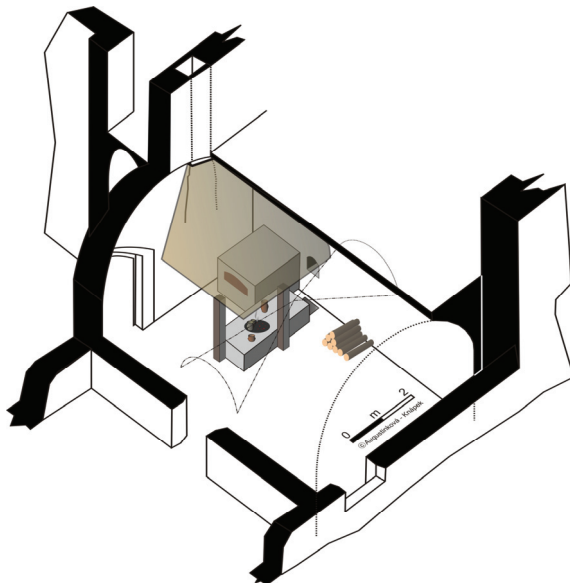

Obr. 4: A. Knápek, rozkreslení 4 hlavních vývojových fází kuchyně v m. č. 127 na zámku v Rychvaldě, 2011

Ve vývoji místa byly zachyceny 4 základní časové stavební fáze, jejichž struktury byly zaznamenány do půdorysu. II. stavební fáze byla rozkreslena i v axonometrii.

I. stavební fáze – časově pravděpodobně ještě renesanční, zařaditelná snad před přestavbu objektu na zámek, asi velkokapacitní kuchyně hospodářského dvora. Z této kuchyně se podařilo zachytit její varnou podestu. Nad celou podestou předpokládáme dymník, jehož hypotetická poloha je

v nákresu zaznamenána červeně čárkovaně. Stopy se podařilo zachytit pouze v úrovni podlahy, na zdi je viditelné očazení, ale stopa dymníku již nikoli, protože se vázal velmi pravděpodobně ještě k plochostropě místnosti. Odvod kouře už nelze ve vyšších patrech kvůli pozdějším přestavbám sledovat, zeď byla zbořena. Kuchyně měla cihlovou podlahu.

Obr. 5: A. Knápek, rekonstrukce II. stavební fáze vývoje kuchyně v m. č. 127, nákres, 2011

II. **stavební fáze** následující po přestavbě na zámek a sahající časově již k ranému baroku zahrnuje podle dochovaných stop v podlahových vrstvách a na stop na zdech chlebovou pec v severozápadním rohu, podestu pro vaření a pravoúhlý cihlami vyzděný otvor v zemi, který mohl sloužit pravděpodobně jako jímka, kam se rychle shrnul z podesty a kamen v severní sousední místnosti žhavý popel, který se zřejmě po naplnění jímky vynášel. Podobný otvor v podlaze má ve vazbě na historická topeniště dosud jen málo známých analogií (Velká Polom, pivovar čp. 164, Raduň, vošárna, Kouřilová – Skalická, 2011; zámek Bečváry, Rykl, 2011). Jeho interpretace je nyní stále ještě v rovině pracovní hypotézy. Nad celou varnou plochou byl již mírně asymetrický dymník v severozápadním rohu místnosti, který sváděl kouř do komína v tloušťce západní zdi. Podlaha místnosti byla tehdy přibližně o 30 cm zvýšena a v západní části místnosti opatřena novou cihlovou podlahovou krytinou odlišné skladby.

Obr. 6: Rychvald, vnitřní prostor m. č. 127 v pohledu k západu, stopa po dymníku, foto, 2011

III. stavební fázi charakterizovalo posunutí varné podesty severním směrem a vyzdění příček v místě dymníku, které měly zřejmě efektivněji odvádět kouř tak, který by tak neunikal do prostoru kuchyně či chodby.

Ve **IV. stavební fázi** fungovala v 19. století pravděpodobně ještě chlebová pec, varná podesta byla zrušena a byla sem napojena dvoje kamna.

Toto velmi pravděpodobně nejstarší topeniště již v plánu Ferdinanda Střelce zakresleno není. Obezdní odtahu kouře sice zaznamenáno je, ale prostor, dělený na obytnou místnost a chodbu má jen označení *pokoj* pro svou jižní část.

Obr. 7: Rychvald, pohled k východu k odtahu kouře chlebové pece místnosti č. 111, foto, 1985. NPÚ, ú. o. p. v Ostravě.

2.2 Kuchyňské topeniště v navázání severního a západního křídla (mezi 110 a 111)

Další velké prokazatelně kuchyňské topeniště se dochovalo v západním křídle. Jeho jádrem je východozápadně položená chlebová pec s cihlovou segmentovou klenbou. Pec vyhřívala místnost 110, pod jejíž klenbu byla sekundárně vložena. Pec se otevírá obloukem na západní stranu do chodby 111. Na severní bočnici prostupu jsou dva trny nestejného tvaru a délky pro uchycení dveří. Interiér topeniště byl už upraven vložím cihlového stropu do kovových profilů, odtah kouře z chlebové pece není nyní funkční. Severní zeď topeniště člení odkládací nika. Západně od ústí této pece je odtah kouře, do něhož vedou mladší odvody kouře z místností 109 a 113 (patrně provizorní). Nad vstupním obloukem se nachází vymetací otvor. Chlebová pec musela být používána ještě v I. čtvrtině 20. století, ve Střelcových plánech je totiž zakreslena i označena.

Odtah vede v patře dodatečně upraveným prostorem sýpky a ústí již novodobě zřízenou komínovou hlavicí nad střechu severního křídla. Toto řešení pochází bezpochyby z doby před přestavbou patra severního křídla na sýpku.

2.3 Topeniště mezi místnostmi 121 a 122

V jižní části místnosti 121 bylo lokalizováno další topeniště. Jeho stopa byla čitelná i před památkovou obnovou, kdy reliéfně vystupoval obrys reliktu varné podesty zpod betonové podlahy. Při snižování podlah byl pak vyňat zbytek cihlové podesty v okolí s popelem a v zásypu rozptýlenými střepy kachlí.

Ve Střelcově plánu z roku 1934 je varná podesta zakreslena a místnost označena jako *černá kuchyň*.

Obr. 8: Rychvald, varná podesta využitá jako podesta kamen v m. č. 128 - 131, foto, 2011

2.4 topeniště v místnosti 128 až 131

V jihozápadním rohu místnosti 128 až 131 bylo při snižování podlahy zachyceno další topeniště s podestou shora krytou kamennými deskami a s navazujícím pravouhlým úsekem cihlové dlažby. Kuchyň sloužila zřejmě po dlouhý časový úsek, na Střelcově plánu z roku 1934 je topeniště ještě zachyceno, nicméně již jako kamna, na které mohla být dřívější varná podesta přestavěna.

3 TOPENIŠTĚ S KAMNY

Z nálezů zachycených během památkové obnovy byla lokalizována i topeniště s kamny.

Obr. 9: Příkládací portál ve východní zdi průjezdu 101 pro obsluhu topeniště v m. č. 114, foto, 2011

Obr. 10: Příkládací ostění v chodbě 208 východního křídla v patře upravené na vymetací otvor novodobého topeniště, foto, 2011

3.1 Topeniště vedle průjezdu

Z průjezdu bylo obsluhováno přes kamenný příkládací portál pravděpodobně barokní topeniště v místnosti č. 114. Stopy po dalším topeništi s kamny byly nalezeny i v místnosti 102 ze strany interiéru místnosti na její jižní zdi. Mezi arkádou a místností mohla před vybudováním schodiště do patra severního křídla procházet příkládací chodba.

3.2 Systém vytápění v přízemí východního křídla

V přízemí východního křídla byla v renesanci a zřejmě i raném baroku vyhřívací topeniště navázána na topeniště kuchyňská.

3.3 Vytápění patra východního křídla

V chodbě patra východního křídla, vybudovaného nebo znovuvyžděného v pokročilém novověku, patrně na přelomu 17. a 18. století nad již stojícím přízemím (Augustinková, 2010) bylo použito obvyklého systému nepřímého vytápění kamen v obytných pokojích s obsluhou z chodby. Ve východní zdi chodby zůstalo 5 upravovaných příkládacích ostění.

3.4 Vytápění patra severního křídla

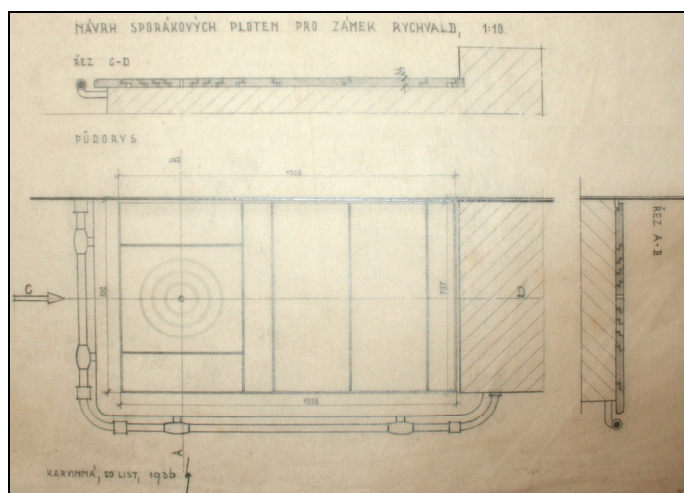
Západní polovina křídla měla před památkovou obnovou na počátku 21. století hospodářskou funkci. Jde o sýpku, jejímž vnitřním prostorem prochází odtah kouře z topeniště v severním křídle v místnostech 110 a 111, což je neobvyklé a takové řešení bylo z požárního hlediska považováno za nebezpečné. Jeho užití v Rychvaldě je důsledkem úpravy obytného prostoru v patře severního křídla na sýpku teprve v 19. století. O obytné funkci křídla tak kromě relikvií nástěnných maleb svědčí i topeniště ve východní zdi místnosti.

4 STŘELCOVY ZÁSAHY V POLOVINĚ 30. LET 20. STOLETÍ

V polovině 30. let 20. století byl zámek modernizován místním stavitelem Ferdinandem Střelcem (1884 - 1950). Z jeho plánů se podařilo zachytit některá historická topeniště a lokalizovat topeniště další. (SOKA Karviná, nezpracovaný fond)

4.1 Přeložení kuchyně do patra

Pravděpodobně až Střelec nechal přeložit kuchyňská topeniště z přízemí do patra, což po zavedení vodovodu již neznamenalo provoz tak náročný na vynášení vody. Velkokapacitní kuchyně fungovala v navázání mezi severním a východním křídlem. Pro nové vybavení této kuchyně navrhl Střelec rovněž konkrétní podobu zařízení, jako byly sporákové plotny.

Obr. 11: F. Střelec, návrh sporákových ploten pro Rychvald, 1936. SOKA Karviná.

Kromě velkokapacitní kuchyně měla být nyní vlastní kuchyní vybavená každá bytová jednotka v patře, jak je patrné na Střelcově návrhu patra zámku.

5 ZÁVĚR

Na zámku Rychvald byla autory článku zdokumentována a vyhodnocena historická topeniště či jejich stopy, určená pro vaření, pečení i ohřev. Rozbor zachycené situace nám umožňuje vytvořit si lepší představu o celkové struktuře obytných zámeckých prostor na Rychvaldě.

Situace v přízemí východního křídla odráží ještě stav z doby fungování hospodářského dvora. Teprve při proměně na zámek byla kuchyňská topeniště, alespoň, jak tomu bylo v případě velké

kuchyně východního křídla často modernizována tak, aby odpovídala možnostem daným úpravami křídla. (Nutnost modernizace kuchyně ve východním křídle si například vynutila změna proudění vzduchu zapříčiněného přístavbou arkád a komunikací.) V severním křídle musely být rozloženy v době zámku jako sídla velké reprezentativní prostory, které byly později v baroku rozděleny příčkami a využity asi už také pro bydlení, což si vyžádalo odpovídající zmnožení topenišť.

Ačkoli dostal zámek podobu stavby s arkádovým nádvořím, jeho systém topenišť neodpovídá zámecké novostavbě s příkládáním z arkád, v podobě, v jaké se objevuje i u dalších renesančních zámků (Bravantice...). Jeho arkády byly v přízemí evidentně přiložené k již existující stavbě zřejmě až jako raně barokní. (dvě vrstvy sgrafit na severní zdi severní arkády.) Zámek totiž vznikl přestavbou staršího hospodářského dvora, z něž převzal některá topeniště, proto se musel stavebník vyrovnat s již existujícími kamny v dosavadních lokacích.

V patře východního křídla, které vzniklo jako novostavba, respektive jako stavba v patře v nové hmotě, bylo už použito běžného systému nepřímo obsluhovaných kamen s portály z chodby.

Historický systém vytápění se na zámku Rychvald lišil od renesančních či raně barokních novostaveb nebo staveb po zásadní rekonstrukci (Škabrada, 2003), které mívají obsluhu topenišť řešenou z arkád či ve vyšších patrech z pavlačí jako tomu bylo například na biskupském zámku Jeseník. Jistou analogii představuje vývoj Starého zámku v Bravantících, který obsahuje sice také relikty středověké tvrze, ale prošel několika zásadními přestavbami a vyvíjel se směrem od tvrze k ryze sídelnímu a pak správnímu objektu. (Augustinková, 2007, Augustinková, 2010).

Vývoj Rychvaldu vedl naopak od hospodářského dvora se správou směrem k sídelnímu objektu a pak k budově s dvojí funkcí – obytnou i hospodářskou. Formální znaky raně barokního zámku, jako jsou arkády, pak dostalo pouze severní a východní křídlo. Systém vytápění na Rychvaldě tak poměrně čitelně odráží funkční skladbu objektu a její stavební proměny.

LITERATURA A PRAMENY

- [1] AUGUSTINKOVÁ, L. Zámek Bravantice – obraz beznaděje? In Kulturní památky a opuštěné objekty. Hradec nad Moravicí: Fakulta stavební, Vysoká škola Báňská-Technická univerzita, Politechnika Opolska, 2010, pp. 74 – 83. ISBN 978-80-248-2224-2.
- [2] AUGUSTINKOVÁ, L.: Nálezová zpráva ke Starému zámku v Bravantících – 1. NP a 2. NP. Ostrava 2007. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
- [3] AUGUSTINKOVÁ, L. - Baruchová, K: Stavebně historický průzkum zámku v Rychvaldě (čp. 1). Ostrava 2011. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
- [4] AUGUSTINKOVÁ, L.: Zámek v Rychvaldě – předběžná dokumentace omítek na průčelích. Nálezová zpráva Ostrava 2010. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
- [5] SPURNÝ, F. (edd.) *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1983, s. 205.
- [6] ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003. 395 pp. ISBN 80-7203-548-7.
- [7] KOUŘILOVÁ, Dana – SKALICKÁ, Pavla. Nálezová zpráva dům čp. 50 zvaný „vošárna“ Raduň, okr. Opava. Identifikace původních detailů stavby v úrovni podlahových vrstev. NPÚ ÚOP v Ostravě 2010. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
- [8] Státní okresní archiv Karviná, nezpracovaný fond, soubor plánů stavitele Střelce k zámku v Rychvaldě.

Oponentní posudek vypracoval:

Doc. Ing. arch. Michael Rykl, Ph.D., Fakulta architektury, České vysoké učení technické v Praze.

PhDr. Dana Kouřilová, Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě.